

riječima autora, u nekim budućim studijama, bilo zahvalno preći i na sistematsko anketiranje još uvijek živih emigranata, njihovih nasljednika i drugih svjedoka ovih događaja. Stoga će ova studija, pored toga što će pokrenuti diskusije o ovom pitanju,

pripomoći onima koji se budu odlučivali da istražuju jugoslavensku migracionu politiku u otvaranju novih tematskih okvira ■

Nedim Rabić

Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u periodu između dva svjetska rata (pravno-politički i društveno-ekonomski razvoj)*. Travnik: Univerzitet u Travniku, Pravni fakultet u Kiseljaku, 2012, 453.

Omer Hamzić - esejist, novinar i historičar - autor je ili koautor već šest monografija i 40-ak historiografskih radova, a najveći dio tih radova se bavi prošlošću Gračanice i njene okoline. Ova knjiga je rezultat njegovih istraživanja društvenih, političkih i ekonomskih procesa u Gračanici i njenoj okolini između dva svjetska rata i predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju pod naslovom "Pravno-politički i društveno-ekonomski položaj Gračaničkog sreza u okviru Tuzlanske oblasti i Vrbaske banovine u periodu 1918 - 1941. godine" koju je autor odbranio 2008. godine na Odsjeku za historiju države i prava Pravnog fakulteta u Zenici.

Motivi koji su autora naveli da se opredijeli za ovakvu temu su dvojaki. S jedne strane, sam autor kaže "da se razdoblje između Prvog i Drugog svjetskog rata kod nas do sada nije detaljnije istraživalo u okviru regionalne i lokalne historiografije, to jest na nivou manjih historijskih cjelina, gradova, oblasti itd." te je počeo istraživanja "s ciljem da se popuni već dosta uočljiva praznina u okviru takozvane lokalne, zavičajne historiografije o Gračanici s jedne strane i s druge, da se Gračanica znan-

stveno adekvatno locira u općoj bosanskoj i široj regionalnoj historiografiji." Međutim, ne treba zanemariti ni autorovu očiglednu ljubav prema rodnom kraju i upravo taj motiv ovakvim lokalnim monografijama daje posebnu boju.

Osnovni tekst knjige autor je podijelio na dva dijela, a svaki dio na nekoliko poglavlja i potpoglavlja. Osim toga, na marginama teksta stoje i kratke upute o sadržaju svakog pasusa što knjigu čini izuzetno preglednom.

U prvom dijelu knjige autor daje pravni i politički okvir istraživanja u dva poglavlja. U prvom poglavlju ("*Između ustavnog određenja i političke realnosti/pravni okvir*", 25-70) opisuje uspostavljanje, organiziranje i funkcioniranje lokalnih organa vlasti na teritoriji Gračaničkog sreza kroz analizu pitanja smjene stare i uspostave nove vlasti tokom prevrata i neposredno nakon nje, zatim funkcioniranja općinskih, sreskih i oblasnih samouprava, te pravosudnih organa i policije. Autor prati i administrativno-teritorijalne promjene na prostoru Gračanice i njene okoline, prikazuje etničku strukturu i razmještaj stanovništva, te analizira demografske promjene prema re-

zultatima popisa stanovništva iz 1910, 1921. i 1931. godine. Posebno interesantno je što knjiga donosi i nekoliko informacija o romskom stanovništvu u Gračanici što je prava rijetkost u našoj historiografiji. U drugom poglavlju (*"Između prividne demokratije i diktature /politički razvoj/"*, 71-169) obrađuje lokalnu politiku i analizira politički razvoj i dešavanja na području Gračaničkog sreza. Ovu problematiku obrađuje kroz opise političkog organiziranja i diferenciranja unutar dvije najbrojnije etničke/vjerske skupine u Gračaničkom srezu. Najviše prostora u ovom poglavlju posvećuje izborima i dešavanjima koja se vežu uz njih i upravo kroz prizmu izbora prikazuje politička dešavanja u Gračaničkom srezu tokom cijelog međuratnog razdoblja (formiranje stranaka, političke konfrontacije, raslojavanje, uticaji prilika na višim nivoima na lokalne prilike u Gračanici i obratno, itd.). Kao posebne cjeline u ovom poglavlju izdvaja i opisuje političku djelatnost komunista u Gračaničkom srezu, a analizira i političke utjecaje na vjerske zajednice i kulturno-prosvjetna društva.

U drugom dijelu knjige autor se kroz tri poglavlja bavi društveno-ekonomskim razvojem Gračaničkog sreza u međuratnom razdoblju. U trećem poglavlju (*"Privreda i privređivanje - u znaku zaostalosti i siromaštva"*, 173-233) piše o lokalnoj privredi i analizira privrednu djelatnost u Gračaničkom srezu kojeg opisuje kao poljoprivredni kraj sa ekstenzivnom proizvodnjom i bez značajnijih industrijskih preduzeća. Obiljem statističkih podataka o načinu obrade zemlje, nedostatku savremenih oruđa, najzastupljenijim ratarskim kulturama, uzgoju voća, stočarstvu i stočnom fondu, eksploataciji šumskog bogatstva, te formiranju i djelovanju zemljičarskih zadruga potkrepljuje tvrdnje o privrednoj zaostalosti

i stagnaciji Gračaničkog sreza u međuratnom periodu. U ovom poglavlju piše i o zanatstvu, trgovini i ostalim granama privrede koje su bile zastupljene u Gračaničkom srezu (pilane, ciglane, kamenolomi, krečane, rudnici, elektrane, putevi i pruge, poštanski saobraćaj, vodenice, trgovine, zanatske radnje, ugostiteljski objekti, banke, itd.), a govori i o djelovanju komunalne službe u Gračanici. Četvrto poglavlje (*"Društveni život - prosvjeta, kultura i zdravlje"*, 235-300) daje sliku društvenog života u Gračaničkom srezu. Prikazuje prosvjetnu politiku analizirajući zakonske regulative i nadležnosti u oblasti obrazovanja, te nastavne planove i programe. Dosta pažnje posvećuje stanju i razvoju školske mreže u Gračaničkom srezu te iznosi obilje podataka o velikoj nepismenosti u srezu i otporu školovanju, posebno među muslimanima, neravnomjernom rasporedu škola kao i izgradnji i otvaranju novih škola na području sreza tokom međuratnog perioda. U ovom poglavlju piše i o formiranju i djelovanju kulturno-prosvjetnih društava u Gračaničkom srezu (Gajreta, Narodne uzdanice, Narodne biblioteke, Napretka, Prosvjete, Kola srpskih sestara, itd), ali i o drugim organizacijama koje su imale zapaženu ulogu u društvenom životu Gračanice (sokolskom pokretu, sportskim klubovima, vatrogasnom društvu, Društvu crvenog križa, Narodnom univerzitetu itd.). Na kraju ovog poglavlja autor analizira organizaciju i djelovanje zdravstvene službe na području sreza kroz rad ambulanti i apoteka, te govori o zdravstvenom stanju stanovništva. U petom, posljednjem, poglavlju (*"Vjerske zajednice: islamska, pravoslavna, katolička"*, 301-323) autor analizira duhovni život u Gračaničkom srezu, te piše o organizaciji i načinima djelovanja islamske zajednice, kao i pravoslavne i katoličke crkve na tom

prostoru. Kroz čitavu knjigu autor nastoji sva dešavanja i prilike u lokalnoj, gračaničkoj sredini uklopiti u bosanskohercegovački i općejugoslavenski kontekst i obratno, i taj dio posla obavlja dosta uspješno. Glavni dio knjige završava se rezimeom na bosanskom i engleskom jeziku (325-331), popisom kratica (333-334) te popisom korištenih izvora i literature (335-345).

Kao posebna cjelina izdvojeni su *Prilozi* koji zauzimaju više od stotinu stranica knjige (348-453). *Prilozi* sadrže "Biografski leksikon" sa podacima o istaknutim ličnostima iz Gračanice, ali i van nje, koji su ostavili traga u prošlosti tog kraja, zatim priloge sa naslovima "Karte i skice", "Stanovništvo i naselja", "Politički život i izbori", "Poljoprivredna proizvodnja", "Prosvjeta i školstvo", "Vjerski život", "Bilješka o autoru", "Registar geografskih pojmova" i "Registar ličnih imena". Statistički i drugi podaci iz priloga čitaocu daju jasniji i dublji uvid u materiju kojom se bavi autor.

Ova knjiga nije prva, a svakako ni posljednja koja se bavi lokalnom historijom u Bosni i Hercegovini. Djela Vladislava Skarića, Hamdije Kreševljakovića, Todora Kruševca, Martina Udovičića, Ilijasa Hadžibegovića, Roberta Donie i drugih predstavljaju izuzetno vrijedne priloge proučavanju lokalne historije u Bosni i Hercegovini. Pored toga, tu je i mnoštvo tzv. opštinskih monografija koje tretiraju prošlost pojedinih gradova i/ili regiona u vrijeme narodnooslobodilačkog rata. Ove posljednje često sadrže i dijelove o prošlosti tih gradova i neposredno prije Drugog svjetskog rata ili čak od prvih podataka o tim gradovima pa sve do savremenog doba. Omer Hamzić je, također, koautor jedne od takvih monografija (Esad Tihić i Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, 1988.), a svoj doprinos proučavanju lokalne histo-

rije daje i kroz časopis *Gračanički glasnik* gdje je glavni i odgovorni urednik, ali i autor brojnih objavljenih priloga o prošlosti Gračanice i njene okoline.

Tokom dugotrajnih istraživanja i pisanja rukopisa iz kojeg je nastala knjiga koju danas prikazujemo autor je koristio obilje relevantne literature općeg karaktera, ali i onu koja se odnosi samo na Gračanicu i njenu okolinu. Ipak, osnova na kojoj je nastala ova knjiga je objavljena i neobjavljena arhivska građa iz nekoliko arhivskih ustanova u Sarajevu, Banjoj Luci, Beogradu, Tuzli i Gračanici, te memoarska građa. Evidentno je da je prilikom potrage za izvorima imao velikih poteškoća zbog činjenice da je ogroman dio arhivske građe iz međuratnog perioda koji se odnosio na prostor Gračaničkog sreza (arhivski fondovi bivšeg Gračaničkog kotara i sreza, te Tuzlanskog okruga i oblasti) uništen ili nestao zbog ljudskog nemara. Međutim, taj nedostatak je kompenzirao koristeći parcijalno sačuvanu arhivsku građu u drugim arhivima i nesređenu arhivsku građu vjerskih, obrazovnih i drugih institucija u samoj Gračanici, te kritičkim korištenjem opće i literature o Gračanici i njenoj okolini. I pored ovih poteškoća, koje prate svakog istraživača, Omer Hamzić je uspio ostvariti zacrtani cilj rada. Rekonstruiranjem pravno-političkog i društveno-ekonomskog razvoja Gračaničkog sreza između dva svjetska rata on je svojom knjigom popunio jedan od slobodnih prostora u mozaiku lokalne, gračaničke, ali isto tako i bosanskohercegovačke historiografije. Ova knjiga istovremeno može poslužiti i kao jedan od modela za obrađivanje historije drugih gradova i mjesta u Bosni i Hercegovini ■

Enes S. Omerović